WIEDZA OBRONNA 2025, Vol. 293 No. 4
ISSN: 2658-0829 (Online) 0209-0031 (Print)
Journal homepage: http://wiedzaobronna.edu.pl
DOI: https://doi.org/10.34752/ktbqax27

WITOLD REPETOWICZ*
Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa, Polska

ISLAM JAKO NARZĘDZIE DEKOLONIZACJI ROSJI

ISLAM AS A TOOL FOR DECOLONIZING RUSSIA

ABSTRAKT: Propaganda rosyjska stara się przedstawiać islam w Rosji jako harmonijnie związany z państwem. Taki islam nazywany jest „tradycyjnym" i związany jest z rdzennymi grupami etnicznymi, które jakoby łączą swoją etnoreligijną tożsamość z rosyjską. Społeczność muzułmańska w Rosji to jednak nie tylko rdzenne grupy etniczne, podporządkowane Rosji w drodze kolonialnego podboju, ale również muzułmańscy migranci zarobkowi z Azji Centralnej i Kaukazu. Negatywne tendencje demograficzne powodują, że liczba etnicznych Rosjan szybko spada, a rośnie odsetek grup muzułmańskich. To z jednej strony wzmacnia rosyjski rasizm, a z drugiej podsyca radykalny islamizm. W świetle tak zarysowanej sytuacji problemowej rodzi się pytanie o prawdziwość obrazu harmonijnych relacji między państwem a islamem w Rosji, a także o możliwość i celowość wykorzystania polaryzacji w tym zakresie w działaniach hybrydowych do dekolonizacji Rosji, która jest warunkiem trwałego powstrzymania jej imperialnej polityki.

SŁOWA KLUCZOWE: Rosja, islam, rasizm, demografia, wojna hybrydowa

ABSTRACT: Russian propaganda tries to present Islam in Russia as harmoniously connected with the state. Such Islam is called „traditional" and is associated with indigenous ethnic groups, which supposedly combine their ethnoreligious identity with the Russian one. However, the Muslim community in Russia includes not only indigenous ethnic groups, subordinated to Russia through colonial conquest, but also Muslim labor migrants from Central Asia and the Caucasus. Negative demographic trends mean that the number of ethnic Russians is rapidly decreasing, while the percentage of Muslim groups is growing. On the one hand, this strengthens Russian racism, and on the other, it fuels radical Islamism. In the face of the problem situation outlined in this way, a question arises about the veracity of the narrative of harmonious state–Islam relations in Russia, as well as the feasibility and strategic rationale of leveraging polarization in this domain within hybrid operations aimed at the decolonization of Russia — a prerequisite for the sustainable containment of its imperial ambitions.

KEYWORDS: Russia, Islam, racism, demography, hybrid warfare

WPROWADZENIE

Sytuacja problemowa

Pełnoskalowa inwazja Rosji na Ukrainę spowodowała, że w świecie demokratycznym, akceptującym zasady ładu międzynarodowego wynikające z Karty Narodów Zjednoczonych i innych dokumentów powszechnie obowiązującego prawa międzynarodowego, zmieniła się percepcja Rosji. Wiele osób, w tym polityków, analityków oraz badaczy naukowych, odrzuciło założenie, że obecna Rosja może być odpowiedzialnym partnerem przestrzegającym fundamentalnych zasad ładu międzynarodowego, w szczególności zasady równouprawnienia i samostanowienia

* **dr Witold Repetowicz**, War Studies University, Warszawa, Polska
https://orcid.org/0000-0001-8112-5371 w.repetowicz@akademia.mil.pl
Copyright (c) 2025 Witold Repetowicz. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

narodów, zasady niestosowania siły lub groźby jej użycia przeciwko integralności terytorialnej lub niezawisłości politycznej oraz zasady respektowania praw człowieka. Zwiększył się poziom zrozumienia tego, że Rosja prowadzi imperialną politykę ekspansji, a jej całkowity brak poszanowania prawa międzynarodowego, w tym prawa humanitarnego, wynika z jej poczucia pewności, że nie poniesie ona za to konsekwencji. Przekonanie to oparte jest na straszeniu użyciem broni nuklearnej, uprzywilejowanej pozycji Rosji w ONZ jako członka Rady Bezpieczeństwa oraz braku zdecydowania i jedności społeczności międzynarodowej w reakcji na rosyjskie działania. W szczególności państwa Sojuszu Północnoatlantyckiego oraz Unii Europejskiej (Zachód), choć zracjonalizowały swoją percepcję Rosji, to wciąż nie są zgodne co do tego, że toczący się konflikt ma nie tylko wymiar kinetycznego starcia między Rosją a Ukrainą, ale również jest to nowa, hybrydowa zimna wojna między Rosją a Zachodem. Możliwe są przy tym okresowe zmiany percepcji Rosji jako zagrożenia przez niektóre państwa, w tym tak kluczowe dla więzi transatlantyckich jak Stany Zjednoczone, niemniej można założyć, że agresywne działania Rosji w dłuższej perspektywie wymuszą na nich skorygowanie tego podejścia i powrót do postrzegania Rosji jako zagrożenia.

Rosja w swych działaniach hybrydowych przeciwko Zachodowi używa różnych środków, zarówno kinetycznych jak i niekinetycznych[1]. W szczególności prowadzi szeroko zakrojone operacje dezinformacyjne i kognitywne, których jednym z celów jest osłabienie spójności społeczeństw zachodnich, ich polaryzacja, wywołanie konfliktów wewnętrznych oraz podważenie zaufania do instytucji państwowych. Za pomocą oddziaływania kognitywnego oraz dezinformacji Rosja stara się również wywoływać wrogość wobec Zachodu w świecie muzułmańskim. Służą temu narracje o kolonializmie i rasizmie tzw. „kolektywnego Zachodu", rzekomej islamofobii, imperializmie i interwencjonizmie, wykpiwanie demokracji i praw człowieka, oskarżanie o hipokryzję i współodpowiedzialność za zbrodnie (np. w kontekście wojny w Strefie Gazy), czy też szerzenie spiskowych teorii o „złotym miliardzie". Rosja instrumentalizuje też migrację, w tym stwarza warunki, które ją stymulują (zgodnie z mechanizmem inżynierii przymusowej migracji), a wśród migrantów podsyca agresję przeciwko Zachodowi. Za pomocą znanego z czasów sowieckich mechanizmu środków aktywnych stymuluje również aktywność wywrotową, ekstremistyczną i terrorystyczną. Rosja jednocześnie stara się przedstawiać swoją relację z islamem jako harmonijną, kontrastującą jakoby z konfrontacyjnym modelem relacji Zachód – islam. Chodzi przy tym zarówno o aspekt wewnętrzny, tj. sytuację muzułmanów w Rosji, jak i zewnętrzny, tj. relację Rosji ze światem islamu. W tym pierwszym kontekście islam w Rosji ma być jakoby w sposób naturalny z nią związany i dlatego nierodzący społecznych konfliktów. W tym drugim, Rosja ma być jakoby patronem świata muzułmańskiego przeciwko „imperialistycznym" zapędom „islamofobicznego" Zachodu. Rodzi to pytanie o prawdziwość tego obrazu i możliwość jego dekonstrukcji.

Rosyjskie działania w domenie informacyjnej i kognitywnej nie spotykają się z adekwatną reakcją Zachodu, gdyż nie zdefiniował on swojego celu w zimnej wojnie hybrydowej. Harry Truman, formułując swoją doktrynę zimnowojenną, jako cel określił upadek komunizmu w Rosji, który, zdaniem Stanów Zjednoczonych, był uosobieniem zła i powodem globalnej konfrontacji.

[1] Szerzej na temat hybrydowej zimnej wojny oraz hybrydowych działań kinetycznych i niekinetycznych: S. Koziej, *Hybrydowa zimna wojna,* https://koziej.pl/wp-content/uploads/2024/05/Hybrydowa-zimna-wojna.pdf (dostęp: 23.07.2024).

Oznaczało to idealistyczne, bezkompromisowe podejście do Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR), wykluczające jakikolwiek kompromis Wolnego Świata z komunistycznym Imperium Zła. Jednocześnie jednak zakładało, że problem tkwi w ustroju, a nie w organicznym imperializmie Rosji. A zatem, według tej logiki, Imperium Zła przestałoby nim być wraz z upadkiem komunizmu i mogłoby być odpowiedzialnym partnerem. Takie podejście powodowało więc, że Stany Zjednoczone obawiały się rozpadu ZSRR, wierząc, że demokratyzacja Rosji rozwiąże problem, a dezintegracja niesie ryzyko chaosu oraz proliferacji, a nawet użycia broni nuklearnej. Choć obawy Stanów Zjednoczonych okazały się nieuzasadnione, to podobne formułowane są dziś w odniesieniu do ewentualnego rozpadu Rosji. Percepcja Rosji jako imperium kolonialnego, którego dezintegracja jest warunkiem powstrzymania jej organicznego imperializmu[2] i, co za tym idzie normalizacji relacji, wciąż nie zyskała powszechnej akceptacji, podobnie jak konieczność podejmowania przeciwko niej aktywnych działań niekinetycznych w ramach wojny hybrydowej, w szczególności w domenie kognitywnej i informacyjnej, a nie jedynie działań reaktywnych. Zmiana takiego podejścia wydaje się konieczna, a prowadzenie takich działań możliwe i zasadne.

CELE BADAŃ

Celem artykułu jest ocena rzeczywistej relacji między islamem a Rosją w wymiarze zarówno wewnętrznym, jak i zewnętrznym, w tym możliwej konfrontacji rosyjskiego rasizmu i ruchów islamistycznych, a także możliwości oraz celowości wykorzystania tego potencjalnego konfliktu do dekolonizacji Rosji. Cel badań jest przy tym nie tylko teoretyczny, ale również utylitarny, gdyż ma stanowić podstawę do sformułowania ogólnych wniosków dotyczących pożądanych działań osłabiających rosyjski imperializm, co może stanowić podstawę do dalszych badań w tym zakresie.

PROBLEMY BADAWCZE

Główny problem badawczy został sformułowany w formie następującego pytania: jaka jest rzeczywista rola islamu w Rosji i w jakim stopniu może on wpłynąć na dekolonizację Rosji, a także jakie w związku z tym powinny być podejmowane działania przez Zachód (w szczególności Unię Europejską i Sojusz Północnoatlantycki)? Z tak zarysowanego problemu badawczego wynikają problemy szczegółowe, których badanie jest skorelowane z układem niniejszego artykułu:

- Jakie są rzeczywiste relacje między islamem a państwem w Rosji?
- Jaki jest wpływ procesów demograficznych i migracyjnych w Rosji na proporcje między ludnością muzułmańską, rdzenną i nierdzenną, a niemuzułmańską, w tym etnicznie rosyjską?

[2] Wizję demokratyzacji i odrzucenia prób odbudowania eurazjatyckiego imperium przez Rosję, jako warunku budowania stabilnych więzi między Rosją a przestrzenią euroatlantycką, przedstawiał m.in. Z. Brzeziński w „Wielkiej Szachownicy", pisząc o konieczności zachęcenia Rosji do: „demokratycznej transformacji i poprawy jej sytuacji gospodarczej, przy jednoczesnym unikaniu odrodzenia eurazjatyckiego imperium, które mogłoby przeciwdziałać osiągnięciu przez Amerykę jej geostrategicznego celu tworzenia szerszego systemu euroatlantyckiego, z którym Rosja mogłaby być stabilnie i bezpiecznie związana", Z. Brzeziński, *The Grand Chessboard,* BasicBooks 1997, s. 87 O organicznym imperializmie Rosji Brzeziński pisał w swoim eseju z 1985. *Potęga ZSRR i dylematy Zachodu,* Z. Brzeziński, *Myśl i działanie w polityce międzynarodowej,* Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL, Lublin 1990, s. 6.

- Jaki wpływ na relacje muzułmańsko-niemuzułmańskie w Rosji ma rozwój rosyjskiego rasizmu oraz islamskiego radykalizmu?
- Jak sytuacja muzułmanów w Rosji może zostać wykorzystana do dekolonizacji Rosji?

HIPOTEZY BADAWCZE

Założono, że prezentowany w propagandzie rosyjskiej obraz harmonijnych relacji między islamem a państwem jest nieprawdziwy, a w rzeczywistości narastają napięcia i mogą one zostać wykorzystane do działań, których celem jest dekolonizacja Rosji. Założono również, że czynnikami stymulującymi te napięcia są zmiany demograficzne w Rosji, a także rozwój rasizmu i islamskiego radykalizmu.

METODY BADAWCZE

W procesie badawczym wykorzystano takie metody jak analiza wybranych raportów, danych statystycznych, treści dostępnych w Internecie, a także innych źródeł oraz teoretyczne metody wnioskowania logicznego, w tym uogólnianie, porównanie i synteza. W części dotyczącej roli islamu w Rosji dokonano krytycznej analizy literatury oraz analizy porównawczej rosyjskiej publicystyki, w szczególności aktualnych publikacji promujących taką reinterpretację historii, której celem jest wykazanie rdzennego charakteru islamu w Rosji. W tej części nastąpiło również odwołanie do teorii eurazjatyckich, w szczególności Lwa Gumiłowa. Druga część, odnosząca się do zmian demograficznych w Rosji, oparta została na analizie porównawczej dokumentów statystycznych, w tym danych ze spisów ludności. Kolejna część dotycząca islamskiego radykalizmu i rosyjskiego rasizmu oparta została na krytycznej analizie literatury oraz analizie porównawczej informacji na temat związanych z tymi zjawiskami incydentów. W zakresie teoretycznym autor odwołuje się do teorii wojny hybrydowej[3] oraz walki kognitywnej[4]. Autor przyjmuje również, że Rosja jest imperium kolonialnym, przy czym szczegółowa analiza tego pojęcia wykracza poza ramy niniejszego artykułu. Założenie to oparte jest na licznym piśmiennictwie, w którym Rosja jest tak określana, a także na rozumieniu kolonializmu jako ekspansji dokonywanej m.in. poprzez podbój innych terytoriów i połączonej z zasiedlaniem ich, przekształcaniem ich w wymiarze politycznym, ekonomicznym, społecznym, kulturowym i psychologicznym, w celu trwałego ich podporządkowania i wykształcenia nowego społeczeństwa. Amorficzny charakter Rosji, pozbawionej naturalnych granic, z ludnością rosyjską i rosyjskojęzyczną zamieszkującą tak odległe i historycznie nierosyjskie miejsca jak Władywostok, powodują, że Rosja, zdaniem autora, spełnia te kryteria. Dekolonizacja jest natomiast rozumiana jako proces emancypacji terytoriów podbitych, rozwoju świadomości tożsamościowej oraz przyznania ludności je zamieszkującej prawa do samostanowienia.

[3] M. in. S. Koziej, op. cit.; M. Banasik, *Russian hybrid war in theory and practice,* Journal on Baltic Security, vol. 2, issue 1, 2016, s. 157–182.

[4] Więcej na ten temat m.in. A. Bryc, M. Domańska, Walka Rosji o umysły, Nowa Europa Wschodnia, nr 1 (3)/2024, s. 37–48; M. Weiss, Ch. Grozew, R. Dobrochotow, «Соображениями морали и нравственности пренебречь»: как СВР организует дезинформационные кампании на Западе, The Insider 4.07.2024, https://theins.ru/politika/272852, (dostęp: 23.07.2024).

PRZEGLĄD LITERATURY

Literatura naukowa dotycząca islamu w Rosji koncentruje się przede wszystkim na kwestiach etnograficznych, kulturowych oraz religijnych lub poświęcona jest kwestiom historycznym. Jeśli chodzi o pozycje wydane w ostatnich latach to warto wymienić w szczególności pracę zbiorową pod redakcją Gregory Simonsa, Erica Shiraeva oraz Marata Shterina „Islam in Russia: Religion, Politics and Society”[5] , książkę Shireen T. Hunter „Islam in Russia: the politics of identity and security”[6], Simony E. Merati „Muslims in Putin’s Russia”[7], Romana Silantiewa „Новейшая история ислама в России”[8] oraz Diany Galeevej „Islam in Russia: formations of tolerance”[9]. Jeśli chodzi o kwestie społeczno-polityczne w odniesieniu do współczesności to warto wymienić m. in. artykuł Galiny Chizrijewej „“Ислам”, “Мусульмане”, “Государство” в Российском Исламоведении”[10] (opublikowany w 2004 r.), którego przedmiotem są wprawdzie kwestie religijne ale autorka zwraca w nim uwagę również na występujący w metodologii rosyjskich badań nad islamem problem polityzacji terminologii poprzez dzielenie islamu na „dobry” i „zły”. Inną ciekawą pozycją jest artykuł Emilii Alaverdov „The politicisation of islamic socjety in post-Soviet Russia”[11], opublikowany w 2020 r., w którym autorka zwraca uwagę na odrodzenie społeczności muzułmańskiej w Rosji na przełomie XX i XXI w., co, jej zdaniem, doprowadziło do radykalizacji oraz powiązania religii z polityką i aktywnością kryminalną. Autorka koncentruje się jednak na latach dziewięćdziesiątych XX w. oraz ogranicza swoje rozważania do Czeczenii i Dagestanu. Z kolei opublikowany w 2023 r. artykuł Liany Hayrapetyan „Radical islam in Russia: the case of Tatarstan”[12] poświęcony jest rozwojowi wahhabizmu w Tatarstanie. Autorka twierdzi w nim, że choć wahhabizm utrzymuje swą obecność w tej republice, to władze zapewniają stabilność sytuacji dzięki propagandzie „tradycyjnego islamu”. Istotną pozycją jest też artykuł Vladimira Malakhova i Denisa Lentyakova, “The perception of islam in Russia: the comparative dimension”[13].

W polskiej literaturze występują pozycje poświęcone przede wszystkim roli islamu w regionie północnokaukaskim. Warto w tym kontekście wymienić np. pracę Iwony Kaliszewskiej „Za Putina i za szarijat. Dagestańscy muzułmanie o Rosji i państwie islamskim”[14], której szczególną wartością jest fakt, iż oparta jest na empirycznych badaniach terenowych. Inną ciekawą pozycją jest artykuł Adama Martofela z 2018 r. „Rosyjski ‘Bliski Wschód’: religijne i społeczno-polityczne

---

5 G. Simons, E. Shiraeva, M. Shterin (ed.), *Islam in Russia: Religion, Politics and Society,* Lynne Rienner Publishers 2023.

6 S. T. Hunter, *Islam in Russia: the politics of identity and security,* Routledge 2004.

7 S. E. Merati, *Muslims in Putin’s Russia,* Palgrave Macmillan 2018.

8 R. Silantiew, *Новейшая история ислама в России,* Ихтиос 2005.

9 D. Galeeva, *Islam in Russia: formation of tolerance,* Routledge 2024.

10 G. Chizirijewa, “Ислам”, “Мусульмане”, “Государство” в Российском Исламоведении, Ab Imperio 3/2004, s. 413–438.

11 E. Alaverdov, *The politicisation of islamic socjety in post-Soviet Russia,* Journal of Education Culture and Society, vol. 11, nr 1 (2020), s. 303–311.

12 L. Hayrapetyan, *Radical islam in Russia: the case of Tatarstan,* w: *Contemporary Eurasia,* International Journal of Eurasian Geopolitics, vol. VII (1,2), ed: R. Safrastyan.

13 V. Malakhov, D. Lentyakov, *The perception of islam in Russia: the comparative dimension,* https://cyberleninka.ru/article/n/the-perception-of-islam-in-russia-the-comparative-dimension/viewer (dostęp: 16.04.2025 r.).

14 I. Kaliszewska, *Za Putina i za szarijat. Dagestańscy muzułmanie o Rosji i państwie islamskim,* Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016.

uwarunkowania rozwoju fundamentalizmu islamskiego na Kaukazie Północnym po upadku Związku Radzieckiego”[15], który choć odnosi się przede wszystkim do sytuacji na Kaukazie Płn. to zawiera również interesujące obserwacje dotyczące braku integracji społeczności północnokaukaskich w wielkich ośrodkach miejskich Rosji takich jak stołeczna Moskwa, a także sprzeczności między deklaracjami władz Rosji czy też Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej w odniesieniu do islamu a faktycznymi działaniami. Wspomnieć należy również artykuł Andrzeja Stopczyńskiego „Muzułmanie we współczesnej Rosji: media i kultura”[16] opublikowany w 2017 r., w którym autor analizuje rosnącą aktywność muzułmanów rosyjskich w sferze medialnej i kulturalnej i podkreśla niejednolitość islamu w Rosji oraz jego podział na „tradycyjny i „nietradycyjny”, a także przedstawia rozwój islamofobii i ksenofobii w Rosji. Ciekawą pozycją jest też artykuł Henryka Głębockiego „Playing islam (Islamic radicalism in Russia’s Caucasus and Central Asian Policy)”[17], jednakże został on opublikowany w 2004 r., a zatem jego ustalenia, choć w dużej mierze wciąż aktualne, wymagają odniesienia do zmieniających się realiów społecznych, demograficznych i politycznych. Kolejną pracą wartą przytoczenia jest artykuł opublikowany w 2021 r. przez Zuzanę Rozkosową i Lubomira Cecha „Seeking a place for islam in post-Soviet Russia”[18] analizujący proces odrodzenia islamu w Rosji i w konsekwencji pojawienia się radykalizmu religijnego. Ponadto istnieją cenne prace analityczne takie jak analiza Macieja Falkowskiego i Józefa Langa „Homo dżihadicus”[19], opublikowana przez Ośrodek Studiów Wschodnich w 2015 r. Jeśli chodzi o rozwój nastrojów rasistowskich i ksenofobicznych w Rosji to warto wspomnieć książkę Iana Garnera, „Za Putina, mroczny portret faszystowskich ruchów młodzieżowych w Rosji”[20] wydaną w 2023 r. Ciekawą analizą jest też artykuł Wiktora Sznirelmana „Новый расизм в России”[21].

Dynamika procesów demograficznych, społecznych i politycznych powoduje jednak, że konieczne jest prowadzenie stałych badań w tym zakresie. Ponadto brak jest kompleksowych studiów sytuacji islamu w Rosji na tle procesów demograficznych i rozwoju islamizmu oraz rasizmu, prowadzonych w kontekście toczącej się wojny hybrydowej między Rosją i Zachodem. Artykuł ten stara się wypełnić tę lukę.

---

[15] A. Martofel, *Rosyjski „Bliski Wschód”: religijne i społeczno-polityczne uwarunkowania rozwoju fundamentalizmu islamskiego na Kaukazie Północnym po upadku Związku Radzieckiego,* Nowy Prometeusz nr 12, grudzień 2018, s. 37–60.

[16] A. Stopczyński, *Muzułmanie we współczesnej Rosji: media i kultura,* w: Żakowska M., Dąbrowska A., Parnes J. (red.), *Europa swoich Europa obcych. Stereotypy, zderzenia kultur i dyskursy tożsamościowe,* Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017, s. 65–76.

[17] H. Głębocki, Pla*ying islam (Islamic radicalism in Russia’s Caucasus and Central Asian Policy),* The Polish Foreign Affairs Digest, Wydawnictwo PISM 2004, s. 167–210.

[18] Z. Rozkosowa, L. Cech, *Seeking a place for islam in post-Soviet Russia,* Przegląd Strategiczny 2021, Issue 14, s. 183–197.

[19] M. Falkowski i J. Lang, *Homo Dżihadicus,* https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/raport-osw/2015-09-21/homo-dzihadicus (dostęp: 16.04.2025).

[20] I. Garner, Za Putina, mroczny portret faszystowskich ruchów młodzieżowych w Rosji, tł. M. Kowalczyk, Wydawnictwo Prześwity, Warszawa 2023.

[21] W. Sznirelman, Новый расизм в России,Человек без границ
https://www.manwb.ru/articles/world_today/tolerance/NewRasizm_VikSHnir/ (dostęp: 16.04.2025).

ISLAM W ROSJI

W oficjalnej rosyjskiej narracji relacje między państwem rosyjskim a islamem cechuje harmonia, a islam w Rosji ma rosyjską specyfikę i rdzenni muzułmanie są w pełni zasymilowani, gdyż byli złączeni z tym państwem przez kilkaset lat. Według rosyjskiego publicysty Maksyma Szewczenki nie było w ogóle żadnego mongolsko-tatarskiego najazdu na Ruś, gdyż tereny, na których powstała później Złota Orda, były zawsze ruskie/rosyjskie i częścią Rusi była Bułgaria Nadwołżańska, która przyjęła islam w 922 r.[22] Stolicą Bułgarii Nadwołżańskiej był Bułgar Wielki, miasto położone 140 km na południe od Kazania, dzisiejszej stolicy Tatarstanu, największego muzułmańskiego podmiotu federalnego Rosji. Państwo to zostało podbite w XIII w. przez Mongołów, a po podziale Imperium Mongolskiego tereny te znalazły się pod rządami Złotej Ordy. W tym samym czasie Mongołowie podporządkowali sobie Ruś, a także Połowców. Według narracji Szewczenki były to jednak walki wewnętrzne na Rusi, podobnie jak późniejsze podporządkowanie przez Iwana IV Chanatu Kazańskiego, Syberyjskiego (tereny między Uralem a Jenisejem), Astrachańskiego (ujście Wołgi), a także opanowanie Chanatu Krymskiego w końcu XVIII w.

Taka reinterpretacja historii jest wprawdzie absurdalna, ale pozwala na uznanie wypraw braci Stroganowowów oraz Jermaka Timofiejewicza w głąb Syberii[23] za aktywność jednoczącą Ruś, a nie kolonialno-imperialną, jaką w istocie była. Otwiera to również drogę do uznania podboju muzułmańskich chanatów Azji Centralnej przez Imperium Rosyjskie w XVIII i XIX w. za kontynuację jednoczenia Rusi. Absurdalność nie jest przy tym wadą takich poglądów w putinowskiej Rosji, gdyż sam Putin wielokrotnie osobiście przedstawiał całkowicie wymyślone wersje historii. Ponadto poglądy Szewczenki nie są odosobnione i korespondują z nurtem rosyjskiego eurazjanizmu, który uznaje, że rosyjski superetnos oparty jest nie tylko na elemencie słowiańskim, ale również mongolsko-tatarskim oraz ugrofińskim[24]. Ten ostatni element związany jest z tym, że w czasie gdy powstawała Ruś pod rządami Rurykowiczów w IX -X w., tereny tzw. Rusi Północno-Wschodniej (księstwo rostowsko-suzdalskie, które później przekształciło się w Wielkie Księstwo Włodzimierskie), na których w XII w. książę Jurij Dołgorukij założył Moskwę, zamieszkane były przez ugrofińskie plemiona Mordwinów, Maryjczyków i Muromców[25].

O udziale Złotej Ordy w etnogenezie Rosjan, według niektórych badaczy wręcz decydującym, pisali nie tylko zwolennicy eurazjanizmu[26]. Faktem jest, że wiele rodów bojarskich w księstwie moskiewskim było pochodzenia tatarskiego, niemniej nie byli oni muzułmanami. Na przykład matka Iwana IV Groźnego, Helena Glińska, pochodziła z tatarskiego rodu, który w początkach XV w. osiadł na Litwie i przyjął chrześcijaństwo, a następnie, po dopuszczeniu się zdrady wobec króla Zygmunta Starego, uciekł do księstwa moskiewskiego. Tatarskiego pochodzenia miał być,

---

[22] ВЕСТНИК КАВКАЗА, Максим Шевченко. Ислам. Самая исламофобская страна. Конфликт Китая и тюрок. Виды исламофобии, https://www.youtube.com/watch?v=PcBxRnr5Vas (31:21) (dostęp: 1.08.2024 r.).

[23] W.A. Serczyk, *Iwan Groźny,* Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo 1986, s. 156–160.

[24] L. Moczulski, *Geopolityka, potęga w czasie i przestrzeni,* Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 1999, s. 509 i n.

[25] Op. cit., s. 278.

[26] Np. Feliks Koneczny, *Cywilizacja turańska Rosji,* Wydawnictwo Antyk Marcin Dybowski, Warszawa 2020.

według niektórych wersji genealogicznych, również car Borys Godunow[27]. Włączenie osób pochodzenia nierosyjskiego (czyli nie-słowiańsko-prawosławnego) do elit państwa moskiewskiego (a następnie rosyjskiego) odbywało się według mechanizmu kooptacji, a nie integracji. Kooptacja polega na włączeniu wybranych jednostek do elit władzy bez upodmiotawiania grup, z których się one wywodzą. Iracki badacz Fanar Haddad zwraca uwagę na to, że nawet systemy totalitarne, takie jak reżim Saddama Husajna w Iraku, kooptują przedstawicieli dyskryminowanych grup do grupy uprzywilejowanej (elit władzy, elit gospodarczych), co nie zmienia faktu, że grupy, z których się oni wywodzą, nadal są dyskryminowane, a awansowane jednostki funkcjonują według reguł grupy uprzywilejowanej[28]. W przypadku Rosji pochodzenie etnoreligijne elit nie miało i nie ma znaczenia, gdyż w machinie autorytarnego systemu nie są oni reprezentantami swoich grup. Według polskiego historiozofa Feliksa Konecznego, Rosja należy do cywilizacji turańskiej, co jest efektem wpływu Złotej Ordy na ukształtowanie się tego państwa[29]. Pogląd ten koresponduje z tezami rosyjskich Eurazjatów, choć Koneczny wyciąga z niego drastycznie odmienne wnioski, gdyż o ile dla Eurazjatów jest to zaleta, to dla polskiego autora generuje to cywilizacyjne upośledzenie Rosji[30]. Koneczny zwraca jednak również uwagę na to, że cywilizację turańską cechuje „lokalizm religijny", który polega m.in. na ubóstwieniu państwa i przywódcy oraz instrumentalizacji religii jako narzędzia uzasadniającego wewnętrzne represje i zewnętrzną ekspansję[31].

Prawosławie rosyjskie zostało zatem oderwane od uniwersalistycznych korzeni chrześcijaństwa i to samo dotyczy islamu rosyjskiego. W narracji rosyjskiej ten specyficzny, lokalny islam rosyjski nazywany jest „tradycyjnym", co jednak nie jest nawiązaniem do podziałów w islamie w ogóle, lecz do tradycji islamu w Rosji, tj. wierności państwu i jego przywódcy. Galina Chizrijewa zwraca uwagę, że koncepcja dzielenia islamu na dobry i zły związana jest z pojawieniem się w latach 30. pojęcia „islamu ludowego" (dobrego), który był przeciwstawiany „islamowi teologicznemu" (złemu), a „po 1991 r. islamowi 'nieoficjalnemu' przyklejono łatkę 'złego', a 'oficjalnemu' – 'dobrego'"[32].

Władimir Małachow oraz Denis Letniakow stwierdzają, że rozróżnienie między „tradycyjnym" i „nietradycyjnym" islamem w Rosji sprowadza się do „lojalności wobec państwa i pokojowego nastawienia" tego pierwszego oraz nielegalnego charakteru tego drugiego, co automatycznie łączy go z ekstremizmem i terroryzmem[33]. Dodatkowym wymogiem wobec „tradycyjnego islamu" jest uznanie przewodniej roli Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej i ograniczenia swojej aktywności do terenów rdzennie muzułmańskich[34]. Autorzy podkreślają też, że idea lokalności (jako zaprzeczenia uniwersalności) islamu w Rosji jest promowana także przez liderów „tradycyjnego islamu"

[27] D. Czerska, *Borys Godunow,* Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo 1988, s. 17.

[28] F. Haddad, *Sectarianism in Iraq, antagonistic visions of unity*, Hurst Publishers, London 2011, s. 16.

[29] F. Koneczny, op. cit.

[30] Ibidem.

[31] F. Koneczny, *Polskie Logos a Ethos. Roztrząsanie o znaczeniu i celu Polski, Tom II,* Księgarnia Św. Wojciecha, Poznań–Warszawa 1921, s. 30.

[32] G. Chizrijeva, op. cit., s. 414–416.

[33] V. Malakhov, D. Lentyakov, op. cit.

[34] Ibidem.

w Rosji[35]. Gdyby zresztą prezentowali inny pogląd, to przestaliby być uznawani za przedstawicieli „tradycyjnego islamu" i automatycznie staliby się ekstremistami prowadzącymi aktywność kryminalną. Jednocześnie „tradycyjny islam" jest zinstytucjonalizowany i zbiurokratyzowany, czyli jego elity są włączone do machiny urzędniczej systemu autorytarnego. To powoduje, że jakiekolwiek wystąpienie przeciwko nim, a także przeciwko reprezentowanym przez nich poglądom, jest wystąpieniem przeciwko państwu i z definicji jest nielegalną, antypaństwową działalnością.

Nie ma to więc nic wspólnego z wolnością religijną i spycha do religijnego podziemia znaczną część muzułmanów w Rosji, zwłaszcza na terenach, które nie są rdzennie muzułmańskie, a w których populacja muzułmańska jest pochodzenia migracyjnego (choć w części naturalizowana). Chodzi przy tym w szczególności o Moskwę i Petersburg. Islam „nietradycyjny", choć w rozumieniu rosyjskim z definicji ekstremistyczny, wcale faktycznie nie musi taki być. Wprawdzie alternatywę wobec „islamu tradycyjnego" stanowią przede wszystkim ruchy salafickie, to rosyjski badacz Roman Siłantiew w swej książce „Najnowsza historia islamu w Rosji" wskazuje, że ta sama logika doprowadziła do potępienia aktywności tatarskiego działacza Rafaiła Chakimowa, który próbował propagować w Rosji „euroislam"[36], czyli stworzoną w Niemczech przez Bassama Tibiego koncepcję dostosowania islamu do europejskich wartości, demokracji i praw człowieka. Rosja uważa jednak te wartości za zagrażające jej systemowi i zarówno nurt eurazjatycki, jak i cerkiew prawosławna widzą w islamie sojusznika w walce z rzekomą „demoralizacją" Zachodu.

Zuzana Rozkosova i Lubomir Cech twierdzą, że radykalizacja islamu w Rosji jest przede wszystkim efektem działania czynników zewnętrznych, a w szczególności penetracji społeczności muzułmańskiej w Rosji w latach dziewięćdziesiątych XX w. przez takie państwa jak Turcja, Arabia Saudyjska i Iran[37]. Sprzyjało temu jednak to, że w wyniku polityki ateizacji w ZSRR i niszczenia edukacji religijnej doszło do oderwania islamu w Rosji od jego tradycji (hanafickiej w Tatarstanie i w środkowoazjatyckich republikach będących wcześniej częścią ZSRR, natomiast sufickiej i szafiickiej na Kaukazie) i wystawienia go na oddziaływanie idei ekstremistycznych (w szczególności wahhabizmu i salafizmu) oraz wpływy zewnętrzne. Dodatkowymi czynnikami wpływającymi na ten proces były kryzys ekonomiczny i polityczny chaos (co stymulowało również nastroje separatystyczne o podłożu etnoreligijnym), a także narastająca nietolerancja religijna. Z kolei od początku XXI w. islam w Rosji rozwija się coraz szybciej dzięki zmianom demograficznym i, jak zauważają autorzy, „podczas gdy rosyjska populacja etniczna maleje, populacja muzułmańska w Rosji rośnie wykładniczo. Te zmiany demograficzne mogą utorować drogę dla islamu, aby stał się główną religią w kraju"[38]. Natomiast „nastroje antyimigracyjne, antykaukaskie i ukryte antymuzułmańskie zwiększyły poczucie wyobcowania wśród wielu rosyjskich muzułmanów" i dotyczy to zwłaszcza młodych muzułmanów, którzy są najbardziej podatni na radykalizację[39].

[35] Ibidem.

[36] D. Szłapentoch, О книге Романа Силантева,Новейшая история ислама в России, Central Asian Analytical Network 2020, https://www.caa-network.org/archives/19063 (dostęp: 1.08.2024).

[37] Z. Rozkosowa, L. Cech, op. cit., s. 185–188.

[38] Op. cit., s. 183.

[39] Ibidem.

ISLAM A ZMIANY DEMOGRAFICZNE

Federacja Rosyjska składa się z 85 podmiotów federalnych, z czego w 7 większość stanowią grupy etniczne rdzennie muzułmańskie. Chodzi o Inguszetię, Czeczenię, Dagestan, Kabardyno-Bałkarię, Karaczajo-Czerkiesję, Tatarstan i Baszkirię. Pięć pierwszych znajduje się w Północnokaukaskim Okręgu Federalnym, a dwa kolejne w Nadwołżańskim Okręgu Federalnym. Spośród grup etnicznych zamieszkujących Federację Rosyjską 27 uznawanych jest za etnicznie muzułmańskie. Są to przede wszystkim: turkijscy Tatarzy, Baszkirzy, Kumycy oraz kaukascy Czeczeni, Awarowie, Dargijczycy, Kabardyjczycy, Ingusze i Lezgini. Według rosyjskiego spisu ludności z przełomu 2020 i 2021 r. łączna populacja tylko tych 9 grup etnicznych to 11,7 mln czyli 8 % populacji Federacji Rosyjskiej[40]. Drugą grupę muzułmanów stanowią osoby pochodzenia migracyjnego, przede wszystkim pochodzące z byłych sowieckich republik Azji Środkowej i Kaukazu Południowego. Według spisu z przełomu 2020 i 2021 r. największe grupy to Kazachowie (592 tys.), Azerbejdżanie (475 tys.), Tadżycy (350 tys.), Uzbecy (323 tys.), Kirgizi (138 tys.)[41], co łącznie stanowi 1,9 mln czyli 1,3 %. Jeżeli uwzględnić mniejsze grupy, to łączna liczba populacji muzułmańskich grup etnicznych według spisu przekracza 11 % populacji Federacji Rosyjskiej[42]. Jednakże 17,1 mln, tj. 11,6 % ankietowanych nie udzieliło odpowiedzi na pytanie o tożsamość etniczną. Dla porównania w spisie w 2010 r. odpowiedzi na to pytanie nie udzieliło tylko 4 % ankietowanych[43]. W spisie z 2010 r. przynależność do 9 wspomnianych wyżej głównych rdzennych grup muzułmańskich zadeklarowało 10,7 mln (7,5 %), czyli w ciągu dekady ich liczba wzrosła o co najmniej 1 mln, podczas gdy liczba etnicznych Rosjan spadła o 7,2 mln. Natomiast przynależność do 5 grup narodowościowych pochodzenia migracyjnego z muzułmańskich państw b. ZSRR (poza Turkmenistanem) zadeklarowało w 2010 r. 1,8 mln. Niewielką różnicę w porównaniu ze spisem z 2010/2011 należy przy tym wiązać z tym, że większość osób, które nie zadeklarowały swojej przynależności etnicznej w 2020/2021 r., to osoby pochodzenia migracyjnego.

Według danych rosyjskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z listopada 2021 r. przed wybuchem pandemii w 2020 r. w Rosji przebywało 8,2 mln imigrantów z krajów należących do Wspólnoty Niepodległych Państw, przy czym w 2021 r. liczba ta spadła do 5,5 mln, w tym 820 tys. nielegalnych imigrantów[44], przy czym 4 mln migrantów pochodziło z republik muzułmańskich[45]. Odsetek muzułmanów w Rosji, uwzględniający zarówno rdzennych etnicznie muzułmanów, jak i imigrantów z muzułmańskich republik b. ZSRR, w tym zarówno tych, którzy uzyskali

[40] Федеральная служба государственной статистики, Итоги ВПН-2020. Том 5 Национальный состав и владение языками, https://rosstat.gov.ru/vpn/2020/Tom5_Nacionalnyj_sostav_i_vladenie_yazykami, (dostęp: 1.08.2024).

[41] Ibidem.

[42] Ponieważ spis ludności obejmował też okupowany Krym więc uwzględnieni w nim zostali również Tatarzy Krymscy (258 tys.).

[43] Институт демографии имени А.Г. Вишневского, Demoskop Weekly, Всероссийская перепись населения 2010 г., Население по национальности, полу и субъектам Российской Федерации, https://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_etn_10.php, (dostęp: 1.08.2024).

[44] Kommersant.ru, *МВД оценило число нелегальных мигрантов из СНГ в 800 тыс. человек,* 17.11.2021, https://www.kommersant.ru/doc/5079414, (dostęp: 1.08.2024).

[45] Институт экономической политики имени Е.Т. Гайдара (Институт Гайдара), Мониторинг экономической ситуации в России, https://www.iep.ru/ru/publikatcii/category/1374.html, (dostęp: 1.08.2024).

obywatelstwo rosyjskie, jak i tych, którzy go nie posiadają, jest trudny do oszacowania. W 2018 r. wielki mufti Rosji Rafil Gajnnudtin ocenił liczbę muzułmanów w Rosji na 25 mln, a inne prognozy mówiły o 20 % w 2020 r. oraz możliwości, iż do 2050 r. populacja muzułmańska w Rosji stanie się większa niż populacja etnicznych Rosjan[46].

Nie są to prognozy bezpodstawne. W spisie z 2020/2021 r. tylko 105,5 mln mieszkańców Federacji Rosyjskiej zadeklarowało narodowość rosyjską. Ponieważ liczba ta obejmuje mieszkańców okupowanego Krymu, gdzie narodowość rosyjską zadeklarowało 1,7 mln, to w istocie należy uznać, iż Rosjan w Federacji Rosyjskiej było wówczas 103,8 mln (72 % populacji)[47]. Dla porównania, według danych z 1989 r., Rosjan w Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republice Radzieckiej było 120 mln (81,6 %), w 2002 r. w Rosji było ich 116 mln (80 %), a w 2010 r. – 111 mln (77,6 %)[48]. Rosja od kilku dekad ma bardzo złe wskaźniki demograficzne. Współczynnik dzietności od połowy lat osiemdziesiątych nie przekracza 2,0, a w 2024 r. wyniósł 1,54, z kolei mediana wieku to 39,6 lat, a przyrost naturalny jest ujemny i wynosi -0,34 (czyli rocznie ubywać może nawet pół miliona mieszkańców)[49]. Ten negatywny trend dotyczy jednak w szczególności etnicznych Rosjan, których rocznie ubywa znacznie więcej. Ogólna liczba populacji Rosji nie zmieniała się zbytnio w ostatnich trzydziestu pięciu latach, co jest efektem masowej migracji i przyznawania co roku obywatelstwa rosyjskiego setkom tysięcy migrantów, przeważnie muzułmańskich. Ponadto znacznie lepsze wskaźniki demograficzne mają nierosyjskie, a zwłaszcza muzułmańskie, grupy etniczne, zarówno rdzenne jak i pochodzenia migracyjnego. Innym czynnikiem maskującym katastrofę demograficzną Rosji jest kradzież populacji ukraińskiej, rozpoczęta w 2014 r. Według spisu przeprowadzonego na przełomie 2020 i 2021 r. (obejmującego również okupowany Krym) populacja Federacji Rosyjskiej liczyła wówczas 147,2 mln osób[50], czyli niemal tyle samo, co Rosyjska Federacyjna Republika Radziecka w 1989 r. (147,4 mln)[51], przy czym od liczby tej należałoby odjąć 2,5 mln mieszkańców okupowanego Krymu. Według danych na 1.01.2024 r. populacja Federacji Rosyjskiej spadła jednak do 146,4 mln osób[52] (liczba ta obejmuje 2,5 mln mieszkańców Krymu, ale nie obejmuje pozostałych terenów okupowanych przez Rosję). Ten spadek populacji wciąż nie wydaje się aż tak drastyczny, niemniej sytuacja wygląda inaczej, gdy przeanalizuje się inne dane. W szczególności rosyjski spis ludności z 2020/2021 wykazał, że tylko 133,9 mln osób

---

[46] Al Jazeera, *Islam in Russia,* 7.03.2018, https://www.aljazeera.com/features/2018/3/7/islam-in-russia, (dostęp: 1.08.2024).

[47] Ibidem.

[48] Институт демографии имени А.Г. Вишневского, Demoskop Weekly, op. cit.

[49] Worldometer, *Russia population,* https://www.worldometers.info/world-population/russia-population/#google_vignette, (dostęp: 1.08.2024).

[50] Федеральная служба государственной статистики, Итоги ВПН-2020. Том 1 Численность и размещение населения, https://rosstat.gov.ru/vpn/2020/Tom1_Chislennost_i_razmeshchenie_naseleniya, (dostęp: 1.08.2024).

[51] Институт демографии имени А.Г. Вишневского, Demoskop Weekly, *Всесоюзная перепись населения 1989 г., Численность населения СССР, РСФСР и ее территориальных единиц по полу*, https://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus89_reg1.php, (dostęp: 1.08.2024).

[52] Федеральная служба государственной статистики, Демография, https://rosstat.gov.ru/folder/12781#, (dostęp: 1.08.2024).

zamieszkujących Federację Rosyjską ma obywatelstwo rosyjskie, a wśród tej grupy tylko 116 mln urodziło się na terenie Federacji Rosyjskiej[53].

Inne ciekawe dane dotyczą różnic w przyroście naturalnym w poszczególnych podmiotach Federacji Rosyjskiej. Między 1.01.2023 a 1.01.2024 populacja Federacji Rosyjskiej zmniejszyła się o 297 tys. osób, przy czym bez uwzględnienia migracji ubyło 500 tys. osób[54]. Jednakże w Północnokaukaskim Okręgu Federalnym wzrost populacji wynikający z przyrostu naturalnego wyniósł 55 tys., przy czym migracja spowodowała spadek tej liczby o 10 tys. W samej Czeczenii przyrost naturalny spowodował wzrost populacji o 24 tys. osób (1,58 %). W Tatarstanie liczba ludności wprawdzie wzrosła o 1400 osób ale przyrost naturalny był też ujemny (ubyło 6700 osób). Największe ujemne wartości przyrostu naturalnego odnotowano w rdzennie rosyjskich obwodach takich jak np. obwód smoleński (-0,92 %), obwód twerski (-0,92 %), obwód orłowski (-0,9 %), obwód riazański (-0,88 %), obwód iwanowski (-0,87 %)[55]. Nawet zakładając, że średni ujemny przyrost naturalny wśród etnicznych Rosjan wynosi -0,7%, to oznacza zmniejszanie się populacji etnicznych Rosjan o ok. 700–750 tys. rocznie. Migracja i nierówny przyrost naturalny spowodowały też radykalne zmiany w kompozycji etnoreligijnej wielkich metropolii rosyjskich. Populację muzułmańską w Moskwie ocenia się na co najmniej 2,5 mln na 10,5 mln ogółu mieszkańców[56].

ISLAMSKI RADYKALIZM I ROSYJSKI RASIZM

Spadek populacji rosyjskiej (a także, szerzej ujmując, słowiańsko-prawosławnej) wywołał reakcję etnicznych Rosjan w postaci wzrostu nastrojów rasistowskich i nacjonalistycznych. Paradoksem jest przy tym to, że do kształtowania się tych postaw przyczyniła się popularyzacja poglądów Lwa Gumiłowa w latach dziewięćdziesiątych XX w., czyli w schyłkowym okresie ZSRR[57]. Zgodnie z teorią etnogenezy Gumiłowa grupy etniczne są bytami biologicznymi, ze zdefiniowanymi cechami określonymi jako stereotypy behawioralne. Cechy te determinowały podział grup etnicznych na lepsze i gorsze, rozwijające się i występujące w „niepostępowych formach istnienia", a także powodowały niezgodności kulturowe między nimi. Była to zatem kontynuacja zrodzonych w końcu XIX w. niemieckich teorii rasowych opartych na pseudonaukowych podstawach darwinizmu społecznego i antropomorfizacji państwa, co stanowiło ideologiczną podstawę popełniania przez niemieckich nazistów zbrodni przeciw ludzkości i ludobójstwa. Jak pisze Wiktor Sznirelman, „jeśli

[53] Федеральная служба государственной статистики, Итоги ВПН-2020. Том 4 Гражданство, https://rosstat.gov.ru/vpn/2020/Tom4_Grazhdanstvo, (dostęp: 1.08.2024).

[54] Федеральная служба государственной статистики, *Демография*, https://rosstat.gov.ru/folder/12781#, (dostęp: 1.08.2024).

[55] Ibidem.

[56] Emirates News Agency-WAM, *Islam in Russia: unique blend of history and modernity,* 21.04.2024, https://www.wam.ae/en/article/13tpze9-islam-russia-unique-blend-history-modernity, (dostęp: 1.08.2024) Liczba ta jest jednak zaniżona. Katarzyna Chawryło w raporcie Ośrodka Studiów Wschodnich oceniała już w 2012 r. populację muzułmańską w Moskwie na 2 mln. K. Chawryło, *Nacjonalizm w Rosji. Uśpione zagrożenie,* OSW 2012, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2012-07-16/nacjonalizm-w-rosji-uspione-zagrozenie, (dostęp: 1.08.2024).

[57] Jest to paradoks, gdyż teoretycznie eurazjatycka ideologia mogłaby wydawać się inkluzyjna.

‘naukowy rasizm’ na Zachodzie poniósł miażdżącą porażkę, to w ZSRR faktycznie odrodził się w teorii etnogenezy Gumiłowa”[58].

Negatywne stereotypy behawioralne, funkcjonujące w percepcji Rosjan, odnoszą się przede wszystkim do ludności północnokaukaskiej (zwłaszcza Czeczenów) oraz mieszkańców środkowoazjatyckich republik powstałych po rozpadzie ZSRR. Adam Martofel zwraca uwagę na to, że „rosyjskie elity, podobnie jak rzesze rosyjskiego społeczeństwa, widzą w przybyłych z Kaukazu odmiennych etnicznie, religijnie i kulturowo tzw. „czarnych” wrogo usposobionych wobec macierzy”, a „mieszkańcy rosyjskich miast legitymujący się kaukaskim rodowodem zamiast sukcesywnie asymilować się z tkanką miejską, mieszkają we wspólnotach, zamkniętych w etniczno-religijne granice”[59]. Martofel wskazuje również, że choć w oficjalnej narracji, w tym w wystąpieniach W. Putina, podkreślana jest pokojowa koegzystencja międzyreligijna i międzyetniczna w Rosji, to w rzeczywistości polityka państwa prowadzi do dalszego wyobcowania tych grup[60].

Fakt, że populacja tych grup w Rosji stale rośnie, zarówno w wyniku przyrostu naturalnego, jak i masowej migracji, rodzi w etnicznych, prawosławnych (choćby nominalnie) Rosjanach strach i złość, które nakręcają negatywne emocje, a czasem również przemoc wobec muzułmańskich migrantów. Jest to przy tym postawa schizofreniczna, gdyż jednocześnie Rosja oparła cały swój segment usług na pracy migrantów i potrzebuje ich coraz więcej. Chodzi przy tym nie tylko o samo ściąganie migrantów, ale również o masowe nadawanie im rosyjskiego obywatelstwa.

Małachow i Letniakow twierdzą, że tym, co odróżnia percepcję islamu w Rosji i na Zachodzie, jest brak portretowania islamu jako zagrożenia w dyskursie politycznym, a w szczególności brak partii politycznych czy polityków, którzy opieraliby swój program na islamofobicznej agendzie[61]. Tyle, że wynika to po prostu z faktu, iż w Rosji nie ma ani wolności słowa, ani demokracji, a scena polityczna znajduje się pod odgórną kontrolą. Autorzy sami zresztą przyznają, że poza oficjalnym dyskursem, w szczególności w rosyjskim Internecie (RuNet), islamofobiczna i rasistowska narracja jest obecna od wielu lat. Zdaniem autorów przyczynia się do tego również nagłaśnianie przez rosyjskie media incydentów terrorystycznych mających miejsce na Zachodzie. W ten sposób rosyjska propaganda stara się siać strach na Zachodzie i pogłębiać podziały, ale uderza to rykoszetem w samą Rosję. Narracja o tym, że islam stanowi zagrożenie dla Rosji, przebijała się zresztą od czasu do czasu do mediów mainstreamowych. Np. w 2007 r. Aleksander Kots straszył w „Komsomolskiej Prawdzie”, że wkrótce całe dzielnice Moskwy przekształcą się w muzułmańskie getta, a nowe generacje dorastać będą pod kontrolą prawa szariatu[62].

Pogłębienie autorytarnej kontroli w kolejnych latach sprzyjało eliminacji treści przedstawiających sytuację międzywyznaniową i międzyetniczną w Rosji w niekorzystnym świetle. Po wybuchu

[58] W. Sznirelman, Новый расизм в России,Человек без границ https://www.manwb.ru/articles/world_today/tolerance/NewRasizm_VikSHnir/, (dostęp: 1.08.2024)

[59] A. Martofel, op. cit, s. 41–42.

[60] Ibidem.

[61] V. Malakhov, D. Lentyakov, op.cit.

[62] Ibidem.

kryzysu migracyjnego w Europie w 2015 r. narracja rosyjska coraz mocniej starała się przeciwstawiać tworzonej przez siebie karykaturze Europy (przedstawianej jako islamizująca się, a zarazem zdemoralizowana) wyidealizowany obraz Rosji. Jednakże w opublikowanym w lipcu 2024 r. na stronie internetowej agencji RIA Nowosti artykule Wiktorii Nikiforowej „Zagrożenie migracyjne: Rosja w niebezpieczeństwie" nie tylko stwierdzono, że migranci, zwłaszcza muzułmańscy, są dla Rosji problemem i popełniają więcej przestępstw, ale również uznano, że problemem są też rosnące nastroje rasistowskie i islamofobiczne i „przypomina to koniec lat osiemdziesiątych, gdy pokojowo nastawionymi republikami radzieckimi wstrząsano, szerząc w nich nacjonalizm […] mechanizm promowania nienawiści międzyetnicznej jest dokładnie taki sam, jeśli go nie zatrzymamy, zniszczy cały nasz kraj"[63].

Zamieszki o charakterze antyimigranckim i antymuzułmańskim wybuchają w Rosji od wielu lat. W 2010 r. po zabójstwie dwóch etnicznych Rosjan dokonanym w Moskwie przez Kabardyjczyka, 7 tys. kibiców Spartaka Moskwa zgromadziło się na Placu Maneżowym, a kilka dni później kontrdemonstrację urządzili imigranci. Oba zgromadzenia nie były pokojowe, zginął 1 Kirgiz, a 1000 osób zostało aresztowanych, w tym 100 uzbrojonych[64]. Takich incydentów w kolejnych latach było coraz więcej i zaczęły powstawać ruchy o charakterze antyimigranckim, antyislamskim i rasistowskim. Proces ten nasilił się po pełnoskalowej agresji Rosji na Ukrainę, do czego przyczyniła się faszyzacja stosunków społeczno-politycznych, a w szczególności rozwój faszystowskich młodzieżowych organizacji proputinowskich w ramach prowojennego ruchu „Z"[65]. Jednocześnie militaryzacja więźniów i rozwój psychicznych patologii spowodowanych brutalizacją wojny, w tym udziałem żołnierzy rosyjskich w popełnianiu zbrodni wojennych, doprowadziły do przeniesienia zrodzonych w ten sposób patologii do wewnętrznych relacji społecznych w Rosji, co również sprzyjało szerzeniu nastrojów rasistowskich. Rasistowskie bojówki, często złożone z osób wracających z frontu lub będących na przepustkach, coraz częściej dokonują ataków na osoby pochodzenia środkowoazjatyckiego lub kaukaskiego, korzystając przy tym z ochrony rosyjskich służb specjalnych.

Jednocześnie w Rosji narasta radykalny islamizm i związane z tym zagrożenie terrorystyczne. Obie strony, tj. rasizm i islamizm, nawzajem się napędzają, stymulując poczucie zagrożenia, strach i wynikającą z tego nienawiść po drugiej stronie. Frustrację muzułmanów mieszkających poza terenami etnicznie muzułmańskimi, w szczególności w Moskwie i Petersburgu, potęgują ograniczenia dotyczące budowy meczetów i eksponowania przez nich ich symboli religijnych. Sprzeciwia się temu w szczególności Rosyjska Cerkiew Prawosławna, która chce utrzymać swoją dominującą pozycję, zagrożoną zmianami demograficznymi i powierzchownością prawosławnej religijności (efekt sowieckiej polityki ateizacyjnej). Dlatego w Moskwie istnieje tylko pięć

[63] W. Nikiforowa, *Мигрантская угроза: Россия в опастности,* RIA Novosti, 10.07.2024, https://radonezh.ru/2024/07/10/viktoriya-nikiforova-migrantskaya-ugroza-rossiya-v-opasnosti, (dostęp: 1.08.2024).

[64] W. Repetowicz, *Dżihadyści i rasiści czyli rosyjska beczka prochu,* Defence24, 12.04.2017, https://defence24.pl/dzihadysci-i-rasisci-czyli-rosyjska-beczka-prochu-analiza, (dostęp: 1.08.2024).

[65] I. Garner, *Za Putina, mroczny portret faszystowskich ruchów młodzieżowych w Rosji,* tł. M. Kowalczyk, Wydawnictwo Prześwity, Warszawa 2023.

dużych meczetów[66], choć populacja muzułmańska liczy co najmniej 2,5 mln osób. Powoduje to rozwój muzułmańskiego podziemia, tj. nielegalnych meczetów, które pozostają poza kontrolą „tradycyjnego islamu" i często są źródłem radykalizacji. Dotyczy to w szczególności społeczności migrantów pochodzących z Azji Centralnej, zwłaszcza Tadżyków i Uzbeków. To właśnie poczucie wykluczenia, doświadczanie rasizmu i islamofobii, a także poczucie osamotnienia i oderwanie od tradycyjnych struktur społecznych w ich krajach ojczystych (w szczególności rodziny i lokalnej ummy) spowodowały, że stali się oni celem skutecznego oddziaływania organizacji dżihadystycznych, w tym Państwa Islamskiego (ISIS). Większość Tadżyków, którzy w latach 2014–2017 wyjechali do Iraku i Syrii w celu wstąpienia do ISIS, została zwerbowana w dużych ośrodkach miejskich Rosji, a nie w Tadżykistanie[67].

Rozwój zagrożenia terrorystycznego w Rosji ze strony dżihadystów jest wyraźny, a skoncentrowanie wysiłków wywiadowczych na Ukrainie powoduje, że zamachy są coraz częstsze i bardziej skuteczne. Zagrożeniu temu sprzyja również aktywność rosyjska w Sahelu[68] oraz jej układy z Islamskim Emiratem Afganistanu (talibami), co spowodowało wejście w konflikt z odpowiednio Al-Kaidą Islamskiego Maghrebu (AQMI)[69] oraz Państwem Islamskim Wilajetu Chorasan (IS-K)[70]. W marcu 2024 r. grupa zradykalizowanych przez IS-K Tadżyków dokonała ataku na podmoskiewski Crocus City Hall, w wyniku którego zginęło 145 osób, a rannych zostało 551[71]. Była to nie tylko całkowita kompromitacja służb bezpieczeństwa Rosji, ale również jej aparatu propagandowego, w którym początkowo zapanował totalny chaos[72]. Ostatecznie Rosja oparła swoją narrację na obwinianiu o inspirację tego zamachu Ukrainy i Zachodu. Choć zamach ten był najbardziej krwawy i spektakularny, to nie był ani pierwszym, ani ostatnim. Np. 31.10.2015 r. w rejonie Synaju doszło do zestrzelenia przez ISIS rosyjskiego samolotu Metrojet 9268. Późniejsze incydenty miały mniej spektakularny charakter, ale od 2022 r. wyraźnie się nasiliły. W październiku 2022 r. w wojskowej bazie szkoleniowej Soloti dwóch poborowych pochodzenia tadżyckiego wdało się w sprzeczkę religijną ze swoim dowódcą, co zakończyło się strzelaniną i śmiercią 11 osób[73]. Natomiast 23 czerwca 2024 r. w trzech miastach Dagestanu, tj. Derbencie, Machaczkale i Sergokale doszło do zsynchronizowanych ataków na dwie synagogi, dwie cerkwie i posterunek policji, w wyniku

---

66 V. Malakhov, D. Lentyakov, op. cit.

67 O rozwoju dżihadyzmu w Rosji pisali w raporcie OSW z 2015 r. Maciej Falkowski i Józef Lang, *Homo Dżihadicus,* https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/raport-osw/2015-09-21/homo-dzihadicus, (dostęp: 1.08.2024).

68 W. Repetowicz, *Afryka płonie, prorosyjski efekt domina w Sahelu,* Defence24, 1.08.2023, https://defence24.pl/geopolityka/afryka-plonie-prorosyjski-efekt-domina-w-sahelu, (dostęp: 1.08.2024).

69 France24, *In context: France24 analyses comments by al Qaeda's North Africa leader,* 6.03.2023, https://www.france24.com/en/middle-east/20230306-al-qaeda-leader-in-north-africa-grants-exclusive-interview-to-france-24, (dostęp: 1.08.2024).

70 W. Repetowicz, *Putin wystawił Rosję na łatwy cel dżihadystów*, Infosecurity24, https://infosecurity24.pl/za-granica/putin-wystawil-rosje-na-latwy-cel-dzihadystow-opinia, (dostęp: 24.03.2024).

71 Ibidem.

72 InoOps, *Rosyjski aparat propagandy nie był przygotowany na obsługę zamachu terrorystycznego w Sali koncertowej Crocus City Hall pod Moskwą,* 24.03.2024*,* https://infoops.pl/rosyjski-aparat-propagandy-nie-byl-przygotowany-na-obsluge-zamachu-terrorystycznego-w-sali-koncertowej-crocus-city-hall-pod-moskwa/, (dostęp: 1.08.2024)

73 Meduza, *Mass shooting at a Russian training ground,* 16.10.2022, https://meduza.io/en/feature/2022/10/16/mass-shooting-at-a-russian-training-ground, (dostęp:1.08.2024)

których zginęło 27 osób, a 45 zostało rannych. Zamachu dokonała grupa 5 zradykalizowanych dagestańskich muzułmanów, przy czym szczególnie niezręczne dla Rosji było to, że pochodzili oni z rodzin miejscowych notabli[74].

DEKOLONIZACJA ROSJI

Dla propagandy rosyjskiej problem radykalizacji muzułmanów jest bardzo niewygodny, gdyż zaprzecza tezie o harmonijnych relacjach między islamem a państwem w Rosji, a także szkodzi wykorzystywaniu tej rzekomej symbiozy do budowania swojej pozycji w świecie muzułmańskim. Np. Wladimir Putin w 2003 r. powiedział, że Rosja jest „związana ze światem islamskim przez tradycyjne, naturalne więzi", a Dmitrij Miedwiediew w 2009 r. twierdził, że Rosja jest „organiczną częścią" świata muzułmańskiego[75]. W tym kontekście rosyjska dyplomacja oraz propaganda często wykorzystuje osobę Ramzana Kadyrowa jako symbolu „muzułmańskiej Rosji". Tymczasem problem radykalizacji, czy też szerzej – rozwoju „nietradycyjnego" islamu, dotyczy nie tylko społeczności migrantów ale również etnicznych muzułmanów. Chodzi w szczególności o rozwój salafizmu w Tatarstanie i innych republikach Powołża, a także Północnego Kaukazu. Konflikt w Czeczenii między wiernym Rosji Kadyrowem i jego zwolennikami a opozycją, w tym resztkami islamistów Emiratu Kaukazu, związany jest nie tylko z dyktatorskim charakterem rządów Kadyrowa i jego lojalnością wobec Putina, ale również miał on zawsze podłoże religijne, gdyż klan Kadyrowów należy do sufickiego nurtu Al-Qadirija, podczas gdy zbrojna opozycja antyrosyjska została zdominowana przez nurt salaficko-wahhabicki. Jednocześnie jednak Kadyrow, korzystając ze znacznej swobody wynikającej ze swojej lojalności i gotowości do zastraszania oponentów Putina, w tym organizowania mordów, zaczął wprowadzać elementy prawa szariatu w Czeczenii, niezgodnie z prawem Federacji Rosyjskiej[76]. Natomiast w Tatarstanie już w 2010 r. powstał raport Centrum Badań Eurazjatyckich Uniwersytetu w Kazaniu na temat rosnących tendencji fundamentalizmu islamskiego. Dwa lata później lokalni ekstremiści islamscy zamordowali oficjalnego muftiego Valiulla Jakupowa i ciężko ranili innego prokremlowskiego muftiego – Ildusa Faizowa[77]. Działania te spotkały się z charakterystyczną dla Rosji reakcją w postaci represji i wpisania na listę zakazanych organizacji terrorystycznych licznych organizacji muzułmańskich[78]. W 2013 r. w Stawropolu, a w 2015 r. w Mordowii, wprowadzono zakaz noszenia hidżabu w szkołach, co spotkało się z burzliwą reakcją. Zaskarżenie tych decyzji do Sądu Najwyższego nie przyniosło jednak skutku, gdyż uznał on te decyzje za legalne ze względu na świecki charakter szkoły[79]. Po zamachach w Dagestanie pojawiły się plany wprowadzenia zakazu noszenia hidżabu w szkołach

[74] RTVI, Сыновья единоросса и боец ММА: что известно об устроивших теракт в Дагестане, 24.06.2024, https://rtvi.com/news/synovya-edinorossa-i-boecz-mma-chto-izvestno-ob-ustroivshih-terakt-v-dagestane/, (dostęp: 1.08.2024)

[75] V. Malakhov, D. Lentyakov, op. cit.

[76] N. Kowalkow, Режим ожиданий, Komersant 15.10.2012, https://www.kommersant.ru/doc/2039949, (dostęp: 1.08.2024)

[77] W. Repetowicz, *Dzihadyści …,* op. cit.

[78] Федеральная Служба Безопастности Российской Федерацйи, *Единый федеральный список организаций, в том числе иностранных и международных организаций, признанных в соответствии с законодательством Российской Федерации террористическими,* http://www.fsb.ru/fsb/npd/terror.htm, (dostęp: 1.08.2024)

[79] TASS, Верховный суд РФ подтвердил запрет на ношение хиджабов в школах Мордовии, 11.02.2015, https://tass.ru/obschestvo/1759820, (dostęp: 1.08.2024)

i urzędach w całej Federacji Rosyjskiej[80]. Ramzan Kadyrow zareagował na to groźbami „zabicia każdego, kto każe jego córce zdjąć hidżab"[81]. Natomiast Maksym Szewczenko, komentując wprowadzenie tego zakazu w Mordowii, stwierdził, że jest to efekt nienawiści „zapijaczonych Mordwinów" wobec „pracowitych muzułmanów"[82]. Z kolei Aleksander Dugin wcześniej krytykował podobne plany we Francji jako walkę nie tylko z islamem, ale i z chrześcijaństwem[83].

Rosja w swych działaniach hybrydowych stara się polaryzować postawy w Europie i dlatego wzmacnia zarówno narracje islamofobiczne skrajnej prawicy, jak i narracje prezentujące muzułmanów jako ofiary rasizmu i islamofobii. Ta druga narracja wykorzystywana jest też w propagandzie kierowanej do mieszkańców państw muzułmańskich, co ma umocnić rosyjską pozycję międzynarodową i jednocześnie osłabić pozycję Zachodu. Jednocześnie Rosja nieustannie oskarża Zachód o prowadzenie przeciwko niej wojny hybrydowej i próbę antagonizowania muzułmanów i niemuzułmanów, a także etnicznych Rosjan i innych narodów zamieszkujących Federację Rosyjską. Na przykład Nikiforowa twierdzi, że „dekolonizacja to drugi etap […] doprowadzenia do upadku [Rosji przez Zachód]" i służyć temu mają „wszelkiego rodzaju fora 'uciskanych' narodów", przy czym największe zagrożenie, zdaniem autorki, stanowi aktywność w rosyjskich sieciach społecznościowych[84]. Skoro więc Rosja i tak oskarża Zachód o takie działania i jednocześnie sama prowadzi podobne (np. wspierając kataloński separatyzm), to takie działania powinny być prowadzone przez Zachód na jak największą skalę. Nikiforowa przytacza przy tym przypadek, gdy „jednym z najbardziej radykalnych obrońców narodu rosyjskiego przed migrantami okazał się białoruski homoseksualista mieszkający na stałe w Polsce i USA"[85]. Problemem jest tu to, że osoba, która prowadziła te działania, nie miała operacyjnego wsparcia, a dalsza aktywność tego typu została zablokowana.

Wizja, że Rosja wraz z upadkiem Putina stanie się demokratycznym i odpowiedzialnym członkiem społeczności międzynarodowej i jej wkład w międzynarodowe bezpieczeństwo będzie konstruktywny, jest całkowicie utopijna. Jedyną drogą deimperializacji Rosji jest dekolonizacja obszaru przez nią zajmowanego. Podkreślił to m.in. rosyjski opozycjonista Garri Kasparow, który w marcu 2024 r. stwierdził, że „ważne jest aby nie popierać stanowiska, że Rosja musi pozostać niepodzielna i zjednoczona […] zmiana imperialnego charakteru Rosji jest konieczna dla jej przeformatowania […] jeśli odrzucasz imperium, to musisz się zgodzić, że niektóre jego

---

[80] Кавказский Узел, Главное о новой попытке запретить хиджабы в России, 1.08.2024, https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/400682, (dostęp: 1.08.2024)

[81] RBC.ru, Кадыров пообещал убить любого, кто скажет его дочери снять хиджаб, 31.07.2024, https://www.rbc.ru/politics/31/07/2024/66aa64949a794797554ef431, (dostęp: 1.08.2024)

[82] Московское Бюро по правам человека, О ношении религиозных атрибутов в светских учреждениях, http://pravorf.org/index.php/news/2325-o-noshenii-religioznykh-atributov-v-svetskikh-uchrezhdeniyakh, (dostęp: 1.08.2024).

[83] Islam News, *Дугин: запрет хиджабов – это борьба не только с исламом, но и с христианством* , 2.11.2020, https://islamnews.ru/dugin-zapret-na-khidzhaby-vo-frantsii-eto-borba-ne-tolko-s-islamom-no-i-s-khristianstvom, (dostęp: 1.08.2024).

[84] W. Nikiforowa, op. cit.

[85] Ibidem.

części mogą ostatecznie zniknąć”[86]. Plan dekolonizacji rosyjskiego imperium nie jest pomysłem nowym. Już w dwudziestoleciu wojennym istniał w Polsce nurt prometeizmu, stawiający sobie za cel wzmocnienie świadomości narodowej i dążeń emancypacyjnych narodów zamieszkujących terytorium rosyjsko-sowieckiego imperium. Wprawdzie ówczesne działania nie przyniosły natychmiastowych rezultatów, jednakże ostatecznie ZSRR uległ rozpadowi. Również obecnie nie należy oczekiwać wyraźnych rezultatów w perspektywie krótko- czy średnioterminowej. Należy zatem przyjąć horyzont czasowy dla takich działań w wymiarze co najmniej 2-3 dekad. Punktem wyjścia powinno być jednak odrzucenie fałszywego obrazu Rosji jako wieloetnicznej i wielokulturowej federacji i jego dekonstrukcję w celu rozpowszechnienia rzeczywistego obrazu Rosji jako tworu imperialnego i kolonialnego. Chodzi przy tym o to, by przekaz ten dotarł nie tylko do rdzennych narodów Rosji, a także etnicznych grup muzułmańskich pochodzenia migracyjnego (które również powinny być adresatem działań stymulujących ich poczucie tożsamości i domaganie się równego traktowania w relacji do etnicznych Rosjan i wyznawców prawosławia), ale również świata muzułmańskiego, w celu zniszczenia fałszywego wizerunku Rosji jako sojusznika islamu. W tym celu w szczególności należy nagłaśniać istniejące ograniczenia dla muzułmanów, w tym znacznie mniejszą liczbę meczetów w stosunku do ich liczby na Zachodzie, słabą reprezentację muzułmanów we władzach Rosji, kierowanie na najbardziej niebezpieczne odcinki frontu ukraińskiego osób niebędących etnicznymi Rosjanami i niepochodzących z innych grup słowiańsko-prawosławnych, w tym w szczególności muzułmanów.

W działaniach tych należy wykorzystywać diasporę rdzennych narodów terytorium imperium rosyjskiego, w tym w szczególności aktywistów prodemokratycznych, ale również aktywistów islamskich niepowiązanych z organizacjami dżihadystycznymi. Dotyczy to również grup pochodzenia migracyjnego, takich jak Tadżycy czy Uzbecy. W przypadku Tadżyków na uwagę zasługuje fakt, że Polska stała się głównym skupiskiem tadżyckich uchodźców, w tym związanych ze zdelegalizowaną zarówno w Tadżykistanie, jak i w Rosji Partią Islamskiego Odrodzenia Tadżykistanu (PIOT). W Polsce założona została telewizja opozycji tadżyckiej azda.tv. PIOT nie ma charakteru dżihadystycznego i już sam fakt jej delegalizacji powinien być wykorzystany do piętnowania rosyjskiej islamofobii[87]. Polska i Unia Europejska powinny zatem wspierać aktywność takich ugrupowań jak PIOT, zwłaszcza dotyczących praw społeczności tadżyckiej w Rosji[88].

PODSUMOWANIE

W toku procesu badawczego wykazane zostało, że relacja islamu i państwa w Rosji nie jest harmonijna, lecz coraz bardziej konfrontacyjna, a w interesie Zachodu jest pogłębianie tego

[86] RFE/RL, *Kasparov says Russia may shed some territories if it loses war in Ukraine,* 1.03.2024, https://www.rferl.org/a/kasparov-russia-could-shed-territories-if-loses-war-ukraine/32844319.html, (dostęp: 1.08.2024).

[87] Więcej na temat PIOT i przyczyn jej delegalizacji: L. Włodek, *Młodzi Tadżycy się radykalizują. Dyktatura nie pozostawia im wyboru,* Nowa Europa Wschodnia 7.04.2024, https://new.org.pl/3831,radykalizm_w_tadzykistanie.html, (dostęp: 1.08.2024).

[88] Aktywność PIOT dotycząca samego Tadżykistanu może wpłynąć negatywnie na relacje polsko-tadżyckie, jednakże nie mają one aż takiego dużego znaczenia z perspektywy Polski czy ogólnie Zachodu, a zatem jest to koszt, który jest akceptowalny. Poza tym nie chodzi o aktywność terrorystyczną, lecz prodemokratyczną, co jest zgodne z fundamentalnymi zasadami Zachodu.

konfliktu. Obecna wstrzemięźliwość Zachodu wobec bardziej zdecydowanych działań hybrydowych przeciwko Rosji, analogicznych do tych, jakie Rosja stosuje przeciwko Zachodowi, jest błędem. W szczególności dotyczy to domeny informacyjnej i kognitywnej. Wyjątek powinny stanowić działania wspierające dżihadyzm i związany z tym terroryzm, których nie należy podejmować. Jednym z głównych czynników konfliktogennych są zmiany demograficzne, tj. malejąca liczba etnicznych Rosjan oraz rosnący odsetek muzułmanów, zarówno rdzennych jak i pochodzenia migracyjnego. Prowadzi to do poczucia zagrożenia kulturowo-tożsamościowego etnicznych Rosjan i wzmacnia nastroje rasistowskie, co z kolei wśród muzułmanów wywołuje rosnące poczucie dyskryminacji i ich radykalizację, która czasem połączona jest ze wzrostem świadomości narodowej. W interesie Zachodu jest wzmacnianie tych tendencji i dążenie do polaryzacji rosyjskiego społeczeństwa. Brak wolności i demokracji sprzyja narastaniu konfliktów, gdyż brakuje w Rosji wentylu bezpieczeństwa, który dawałby szansę na rozwiązanie problemów międzyetnicznych i międzyreligijnych w sposób pokojowy, dzięki osiąganiu kompromisów w wyniku demokratycznych procesów, a także realnej partycypacji ludności muzułmańskiej we władzy (nie na zasadzie kooptacji).

Konieczne jest zrozumienie, że Rosja prowadzi nie tylko wojnę z Ukrainą, ale również hybrydową zimną wojnę z Zachodem. Ewentualne przerwanie działań wojennych w Ukrainie nie spowoduje końca zimnej wojny hybrydowej. Nie zależy ona również od tego, czy Putin pozostanie u władzy, czy też zostanie od niej odsunięty. Pozbawienie Rosji jej imperialnego charakteru poprzez jej demokratyzację jest natomiast utopią, co potwierdziły doświadczenia historyczne. Jedyną drogą aby zniszczyć organiczny imperializm Rosji jest doprowadzenie do dekolonizacji stworzonego przez nią imperium. Jednym z głównych narzędzi służących osiągnięciu tego celu jest islam, a w szczególności wykorzystanie go do emancypacji rdzennych narodów Rosji oraz wzmacniania konfliktu między rasistowsko nastawionymi etnicznymi Rosjanami a osobami pochodzenia migracyjnego, zwłaszcza kaukaskiego oraz środkowoazjatyckiego. Działania takie rodzą ryzyko, iż w toku dezintegracji Rosji dojdzie do pogromów i masowej migracji[89], niemniej jest ono akceptowalne, gdyż dekolonizacja Rosji jest jedyną drogą zapewnienia Europie trwałego bezpieczeństwa.

BIBLIOGRAFIA

REFERENCES LIST

PIŚMIENNICTWO

LITERATURE

Alaverdov E., *The politicisation of islamic socjety in post-Soviet Russia,* Journal of Education Culture and Society, vol. 11, nr 1 (2020).

Al Jazeera, *Islam in Russia,* 7.03.2018, https://www.aljazeera.com/features/2018/3/7/islam-in-russia.

Banasik M., *Russian hybrid war in theory and practice,* Journal on Baltic Security, vol. 2, issue 1, 2016.

Bryc A., Domańska M., *Walka Rosji o umysły,* Nowa Europa Wschodnia, nr 1 (3)/2024.

[89] Scenariusz możliwego pojawienia się fali migracyjnej z Rosji po hipotetycznych pogromach ludności muzułmańskiej pochodzenia migracyjnego oraz weaponizacji takiego strumienia migracyjnego został przedstawiony w: W. Repetowicz, Migracja narzędziem wojny hybrydowej. Rosja zaatakuje Polskę bronią D?, Defence24, 22.04.2017, https://defence24.pl/migracja-narzedziem-wojny-hybrydowej-rosja-zaatakuje-polske-bronia-d-analiza, (dostęp: 1.08.2024).

Brzeziński Z., *Myśl i działanie w polityce międzynarodowej,* Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL, Lublin 1990

Brzeziński Z., *The Grand Chessboard,* BasicBooks 1997.

Chawryło K., *Nacjonalizm w Rosji. Uśpione zagrożenie,* OSW 2012, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2012-07-16/nacjonalizm-w-rosji-uspione-zagrozenie.

Chizirijewa G., *"Islam", "Musul'mane", "Gosudarstvo" v Rossiĭskom Islamovedenii,* Ab Imperio 3/2004.

Czerska D., *Borys Godunow,* Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo 1988.

Dobrochotow R., Grozew Ch., Weiss M., *«Soobraženiâmi morali i nravstvennosti prenebreč'»: kak SVR organizuet dezinformacionnye kampanii na Zapade*, The Insider 4.07.2024, https://theins.ru/politika/272852.

Emirates News Agency-WAM, *Islam in Russia: unique blend of history and modernity,* 21.04.2024, https://www.wam.ae/en/article/13tpze9-islam-russia-unique-blend-history-modernity.

Falkowski M., Lang J., *Homo Dżihadicus,* https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/raport-osw/2015-09-21/homo-dzihadicus.

Federalnaya Sluzhba Bezopastnosti Rossiyskoy Federatsii, *Yedinyy federalnyy spisok organizatsiy, v tom chisle inostrannykh i mezhdunarodnykh organizatsiy, priznannykh v sootvetstvii s zakonodatelstvom Rossiyskoy Federatsii terroristicheskimi*, http://www.fsb.ru/fsb/npd/terror.html.

Federalnaya sluzhba gosudarstvennoy statistiki, *Demografiya*, https://rosstat.gov.ru/folder/12781#.

Federalnaya sluzhba gosudarstvennoy statistiki*, Itogi VPN-2020. Tom 1 Chislennost i razmeshchenie naseleniya,* https://rosstat.gov.ru/vpn/2020/Tom1_Chislennost_i_razmeshchenie_naseleniya.

Federalnaya sluzhba gosudarstvennoy statistiki, *Itogi VPN-2020. Tom 4 Grazhdanstvo,* https://rosstat.gov.ru/vpn/2020/Tom4_Grazhdanstvo.

Federalnaya sluzhba gosudarstvennoy statistiki, *Itogi VPN-2020. Tom 5 Natsionalnyy sostav i vladenie yazykami,* https://rosstat.gov.ru/vpn/2020/Tom5_Nacionalnyj_sostav_i_vladenie_yazykami.

France24, *In context: France24 analyses comments by al Qaeda's North Africa leader,* 6.03.2023, https://www.france24.com/en/middle-east/20230306-al-qaeda-leader-in-north-africa-grants-exclusive-interview-to-france-24.

Galeeva D., *Islam in Russia: formation of tolerance,* Routledge 2024.

Garner I., *Za Putina, mroczny portret faszystowskich ruchów młodzieżowych w Rosji,* tł. M. Kowalczyk, Wydawnictwo Prześwity, Warszawa 2023.

Głębocki H., *Playing islam (Islamic radicalism in Russia's Caucasus and Central Asian Policy),* The Polish Foreign Affairs Digest, Wydawnictwo PISM 2004.

Haddad F., *Sectarianism in Iraq, antagonistic visions of unity*, Hurst Publishers, London 2011.

Hayrapetyan L., *Radical islam in Russia: the case of Tatarstan,* w: *Contemporary Eurasia,* International Journal of Eurasian Geopolitics, vol. VII (1,2), ed: R. Safrastyan.

Hunter S. T., *Islam in Russia: the politics of identity and security,* Routledge 2004.

InoOps, *Rosyjski aparat propagandy nie był przygotowany na obsługę zamachu terrorystycznego w Sali koncertowej Crocus City Hall pod Moskwą,* 24.03.2024, https://infoops.pl/rosyjski-aparat-propagandy-nie-byl-przygotowany-na-obsluge-zamachu-terrorystycznego-w-sali-koncertowej-crocus-city-hall-pod-moskwa/.

Institut demografii imeni A.G. Vishnevskogo, *Demoskop Weekly, Vserossiyskaya perepis naseleniya 2010 g., Naselenie po natsionalnosti, polu i subyektam Rossiyskoy Federatsii,* https://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_etn_10.php.

Institut demografii imeni A.G. Vishnevskogo, *Demoskop Weekly, Vsesoyuznaya perepis naseleniya 1989 g., Chislennost naseleniya SSSR, RSFSR i ee territorialnykh yedinits po polu*, https://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus89_reg1.php.

Institut ekonomicheskoy politiki imeni E.T. Gaidara (Institut Gaidara), *MONITORING EKONOMICHESKOY SITUATSII V ROSSII*, https://www.iep.ru/ru/publikatcii/category/1374.html.

Islam News, *Dugin: zapret khidzhabov – eto borba ne tolko s islamom, no i s khristianstvom* , 2.11.2020, https://islamnews.ru/dugin-zapret-na-khidzhaby-vo-frantsii-eto-borba-ne-tolko-s-islamom-no-i-s-khristianstvom.

Кавказский Узел, *Glavnoe o novoy popytke zapretit khidzhaby v Rossii*, 1.08.2024, *https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/400682.*

Kaliszewska I., *Za Putina i za szarijat. Dagestańscy muzułmanie o Rosji i państwie islamskim,* Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016.

Kommersant.ru*, MVD ocenilo chislo nelegalnykh migrantov iz SNG v 800 tys. chelovek*, 17.11.2021, https://www.kommersant.ru/doc/5079414, (dostęp: 1.08.2024).

Koneczny F., *Cywilizacja turańska Rosji,* Wydawnictwo Antyk Marcin Dybowski, Warszawa 2020.

Koneczny F., *Polskie Logos a Ethos. Roztrząsanie o znaczeniu i celu Polski, Tom II,* Księgarnia Św. Wojciecha, Poznań–Warszawa 1921.

Kowalkow N., *Rezhim ozhidaniy*, Komersant 15.10.2012, https://www.kommersant.ru/doc/2039949.

Koziej S., *Hybrydowa zimna wojna,* https://koziej.pl/wp-content/uploads/2024/05/Hybrydowa-zimna-wojna.pdf.

Lentyakov D., Malakhov V., *The perception of islam in Russia: the comparative dimension,* https://cyberleninka.ru/article/n/the-perception-of-islam-in-russia-the-comparative-dimension/viewer.

Martofel A., *Rosyjski „Bliski Wschód": religijne i społeczno-polityczne uwarunkowania rozwoju fundamentalizmu islamskiego na Kaukazie Północnym po upadku Związku Radzieckiego,* Nowy Prometeusz nr 12, grudzień 2018.

Meduza, *Mass shooting at a Russian training ground,* 16.10.2022, https://meduza.io/en/feature/2022/10/16/mass-shooting-at-a-russian-training-ground.

Merati S. E., *Muslims in Putin's Russia,* Palgrave Macmillan 2018.

Moczulski L., *Geopolityka, potęga w czasie i przestrzeni,* Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 1999.

Moskovskoe Byuro po pravam cheloveka, *O noshenii religioznykh atributov v svetskikh uchrezhdeniyakh*, http://pravorf.org/index.php/news/2325-o-noshenii-religioznykh-atributov-v-svetskikh-uchrezhdeniyakh.

Nikiforowa W., *Migrantskaya ugroza: Rossiya v opasnosti,* RIA Novosti, 10.07.2024, https://radonezh.ru/2024/07/10/viktoriya-nikiforova-migrantskaya-ugroza-rossiya-v-opasnosti.

RBC.ru, *Kadyrov poobeshchal ubit' lyubogo, kto skazhet ego docheri snyat' khidzhab,* 31.07.2024, https://www.rbc.ru/politics/31/07/2024/66aa64949a794797554ef431.

Repetowicz W., *Afryka płonie, prorosyjski efekt domina w Sahelu,* Defence24, 1.08.2023, https://defence24.pl/geopolityka/afryka-plonie-prorosyjski-efekt-domina-w-sahelu.

Repetowicz W., *Dżihadyści i rasiści czyli rosyjska beczka prochu,* Defence24, 12.04.2017, https://defence24.pl/dzihadysci-i-rasisci-czyli-rosyjska-beczka-prochu-analiza.

Repetowicz W., *Migracja narzędziem wojny hybrydowej. Rosja zaatakuje Polskę bronią D?,* Defence24 22.04.2017, https://defence24.pl/migracja-narzedziem-wojny-hybrydowej-rosja-zaatakuje-polske-bronia-d-analiza.

Repetowicz W., *Putin wystawił Rosję na łatwy cel dżihadystów*, Infosecurity24,24.03.2024, https://infosecurity24.pl/za-granica/putin-wystawil-rosje-na-latwy-cel-dzihadystow-opinia.

RFE/RL, *Kasparov says Russia may shed some territories if it loses war in Ukraine,* 1.03.2024, https://www.rferl.org/a/kasparov-russia-could-shed-territories-if-loses-war-ukraine/32844319.html.

Rozkosowa Z., Cech L., *Seeking a place for islam in post-Soviet Russia,* „Przegląd Strategiczny" 2021, Issue 14.

RTVI, *Synov'ya yedinorossa i boyets MMA: chto izvestno ob ustroivshikh terakt v Dagestane,* 24.06.2024, https://rtvi.com/news/synovya-edinorossa-i-boecz-mma-chto-izvestno-ob-ustroivshih-terakt-v-dagestane/.

Serczyk W.A., *Iwan Groźny,* Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo 1986.

R. Silantiew, *Noveishaya istoriya islama v Rossii,* Ikhtios 2005.

Simons G., Shiraeva E., Shterin M. (ed.), *Islam in Russia: Religion, Politics and Society,* Lynne Rienner Publishers 2023.

Stopczyński A., *Muzułmanie we współczesnej Rosji: media i kultura,* w: Żakowska M., Dąbrowska A., Parnes J. (red.), *Europa swoich Europa obcych. Stereotypy, zderzenia kultur i dyskursy tożsamościowe,* Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017.

Szlapentoch W., *O knige Romana Silanteva, Noveishaya istoriya islama v Rossii*, Central Asian Analytical Network 2020, https://www.caa-network.org/archives/19063.

Sznirelman W., *Novyy rasizm v Rossii, Chelovek bez granits*, https://www.manwb.ru/articles/world_today/tolerance/NewRasizm_VikSHnir/.

TASS, *Verkhovnyy sud RF podtverdil zapret na noshenie hidzhabov v shkolakh Mordovii,* 11.02.2015, https://tass.ru/obschestvo/1759820.

VESTNIK KAVKAZA, *Maksim Shevchenko. Islam. Samaya islamofobskaya strana. Konflikt Kitaya i tyurok. Vidy islamofobii,* https://www.youtube.com/watch?v=PcBxRnr5Vas.

Włodek L., *Młodzi Tadżycy się radykalizują. Dyktatura nie pozostawia im wyboru,* Nowa Europa Wschodnia 7.04.2024, https://new.org.pl/3831,radykalizm_w_tadzykistanie.html.

Worldometer, *Russia population,* https://www.worldometers.info/world-population/russia-population/#google_vignette.

OPEN ACCESS

Copyright (c) 2025 Witold Repetowicz

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License